

Використання методів критичного мислення на уроках історії

Наскрізними компетентностями, які мають бути сформовані в учнів Нової української школи є: критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, вирішувати проблеми. [1] Саме технологія критичного мислення здатна формувати ці компетентності. Можна погодитись з тим, що науковці під критичним мисленням розуміють форму творчого відображення дійсності людиною, якій притаманний розгляд ідей з багатьох точок зору, відповідно до їхніх змістовних зв'язків та порівняння їх з іншими ідеями [2, с.50]. Ознайомившись із різними поглядами на сутність і функції критичного мислення(О. Пометун ,К. Баханов, Н. Гупан, О. Турянська, О. Удод, Г. Фрейман та ін.) пропоную сенкан який є своєрідним узагальненням опрацьованого (див.нижче)

Стратегія формування та розвитку критичного мислення – система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей. [3].

Розвиток критичного мислення допомагає учням не лише під час роботи з інформацією в школі, але й стає основою для формування логічного мислення та розмірковування.

Працюючи зі стратегією розвитку критичного мислення, слід усвідомлювати, що навчити учнів мислити критично з першого уроку фактично неможливо. Критичне мислення формується поступово, воно є результатом щоденної кропіткої роботи вчителя й учня, з уроку в урок, з року в рік. Складно виділити чіткий алгоритм дій учителя з формування критичного мислення в учнів.

Можна щодня розвивати в учнів базові навички, необхідні для критичного мислення: спостережливість; схильність до інтерпретації, аналізу, виведення висновків; властивість давати оцінки (ідеям, предметам, явищам тощо). Також важливо стимулювати та схвально оцінювати всі прояви критичного мислення в учнях. Можна пояснити, з чого складається критичне мислення і чим воно відрізняється від звичайного, скориставшись таблицею (див. Додаток А)

Всі ми знаємо, що діти – допитливі від природи та прагнуть пізнавати світ. Вони здатні висувати дуже багато оригінальних ідей. Тому головне завдання вчителя на уроці чи у проектній роботі – бути в першу чергу фасилітатором, що стимулює учнів до пошуку інформації, пізнанню та осмисленню нового, генеруванню власних ідей. Базова техніка формування критичного мислення може застосовуватися вчителем щодня. Її ключові етапи:

Виклик. Ціль – формування особистого інтересу для отримання інформації. Учні мають подумати та розповісти іншим (за допомогою індивідуальної, парної, групової роботи; брейнстормінгу; спільних прогнозувань; озвучування проблемних питань тощо) про те, що вони знають з обраної теми для обговорення – так отримані раніше знання усвідомлюються і стають базою для засвоєння нових. Задача вчителя на цьому етапі – узагальнити знання дітей, допомогти кожному визначити «своє особисте знання» і основні цілі для отримання нових.

2. Осмислення. Діти знайомляться з новою інформацією. При цьому вони мають відслідкувати своє розуміння і записувати у вигляді питань те, що вони не зрозуміли – для того, щоб пізніше заповнити ці «білі плями». Після ознайомлення з інформацією кожен учень має сказати про те, які орієнтири/фрази/слова допомогли йому зрозуміти інформацію, а які, навпаки, заплутували. Головний принцип етапу осмислення – учитель має давати учням право/установку на індивідуальні пошуки інформації з подальшим груповим обговоренням та аналізом.

3. Рефлексія. Учні мають обдумати те, що вони взнали та як включити нові поняття в свої уявлення; обговорити, як це змінило їхні думки, бачення, поведінку [4].

О. Пометун наголошує, що лише правильне розуміння і використання потенціалу кожної частини уроку уможлиблює оптимальний відбір методів навчання. [5] Якщо ж ігноруємо це – породжуємо чимало помилок у вчительській практиці. Вибір методів навчання з інструментарію технології розвитку критичного мислення залежить від завдань тої чи іншої частини уроку: одні методи багатofункціональні – їх застосовують у різних частинах уроку, а інші – лише в одній. Вибір інструментів потребує врахування кількох чинників. Характер матеріалу і результатів, які вчитель хоче отримати – знання, уміння чи ставлення? Якщо чекаємо засвоєння знань – пасуватимуть методи повторення: опитування, тести, взаємоперевірка, перечитування чи перегляд та ін. Якщо уміння – нам потрібно організувати діяльність, у якій учні будуть вправлятися, щоб сформувати або розвинути вміння. Формування ставлень чи емоцій учнів потребує дискусії, обговорення, постановки дилем чи спірних запитань та ін. Готовність учнів до інтерактивної взаємодії – роботи в парах, зміни партнерів для спілкування, відповідального під час виконання завдання в команді, дотримання правил та ін. Така готовність не виникає автоматично, а формується поступово. Починати її розвивати в учнів потрібно якомога раніше з невеличких і нескладних форм взаємодії (робота в парах, потім у трійках), ретельно пояснюючи учням послідовність

дій. А після завершення обов'язково організувати обговорення успіхів та невдач цієї діяльності.

Нарешті, у процесі вибору методу потрібно враховувати час, який потрібен для організації роботи; особливості організації освітнього простору (насамперед, розташування меблів) та наявність джерел інформації (доступ до інтернету, книжки або роздавальні матеріали).

Головне пам'ятати про головне: зробити процес навчання більш ефективним – результативним.

Для кожного з етапів формування критичного мислення використовуються свої інструменти [6]:

Розподіл методів розвитку критичного мислення на уроці

Частина уроку	Методи	Примітки
ВСТУПНА	<ul style="list-style-type: none"> • Кластер • Бортовий журнал • Дерево передбачень • Асоціативний куш • Таблиця «З-Х-Д» (Знаємо–Хочемо дізнатися – Дізналися) • Мозковий штурм • Робота в парах 	<p>Методи цієї частини передбачають завдання, що займають мінімум часу для виконання.</p> <p>Не передбачають коментування чи виправлення помилок учнів; іноді (як «З-Х-Д») лише починаються в цій частині.</p>
ОСНОВНА	<ul style="list-style-type: none"> • Робота в парах та малих групах • Формулювання визначення поняття через найближчий рід та вид • Карта понять • Тонкі й товсті запитання • Бортовий журнал • Т-таблиця • Концептуальна таблиця • Дискусія • Займи позицію • Кубування • Коло ідей • ПРЕС • Запитаймо один одного • Кластер • Читання в парах і узагальнення в парах • Читання з маркуванням • Картографування тексту чи інформації (майнд-меппінг) • Навчаючи вчуся • Запитай в автора • Таблиця «З-Х-Д» («Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися») 	<p>Перша половина названих методів оптимальні для першого етапу цієї частини уроку: читання й узагальнення в парах, формулювання визначення поняття, читання з маркуванням та інші.</p> <p>Решта методів – для другого етапу, бо вимагають від учнів вже знайомства з матеріалом – дискусія, кубування, ПРЕС та інші.</p>
ПІДСУМКОВА	<ul style="list-style-type: none"> • Сенквейн • Дискусія • Бортовий журнал • Концептуальна таблиця • Таблиця «З-Х-Д» («Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися») • Шкала думок • ПМЦ («Плюс, Мінус, Цікаво») • ПРЕС • Займи позицію 	<p>На цьому етапі, окрім названих, використовуються також методи само- та взаємооцінки, як от: Аркуші самооцінки, Мішень, Одне слово, Смайлики та інші.</p>

1) ВИКЛИК:

1. «Знаю - хочу знати - взнав». Учням задаються питання для самостійного осмислення за обраною темою. Остання колонка може заповнюватися вже після наступного етапу – осмислення. Або можна одразу влаштувати обговорення в парах/трійках/командах. Потім учні заповнюють останню колонку таблиці. Після чого йде спільне обговорення того, чи співпали колонки 2 і 3. Колонка «Хочу знати» дає поштовх до подальшого пошуку нової інформації самостійно – до наступного заняття.

Історія України, 8 клас. Тема «Петро Конашевич-Сагайдачний і походи козаків першої чверті ХІХ ст.»

Знаю хочу знати взнав

Знаю	хочу знати	взнав
Козаки захищали свою землю від татар і турок	Чому ми повинні вчити про ці походи	Доба героїчних морських походів - це 10-20 рр. ХІХ ст.
Козак – вільна, озброєна людина	Куди ходили козаки	Козацькі чайки ходили на Варну, Синоп, Трапезунд, Кафу, Стамбул
Тактика козаків – табір, лава, галас	Які у П. Конашевича-Сагайдачного	П. Конашевич-Сагайдачний в стосунках з Річчю

	найвидатніші заслуги	Посполитою керувався принципом «Через терни до зірок»
Одяг, їжа, звичаї козаків	Скільки років прожив П. Конашевич- Сагайдачний	Перемога під Хотином відбулася завдяки козакам
Д. Вишневецький заснував Хортицьку Січ у 1556 році	Результати морських походів	Морські походи ослабляли Річ Посполиту. Козаки, як і гайдуки, боролися проти Османської імперії
Реєстрове козацтво створене в 1972 р. Сигізмундом II Августом	Чи змінилося ставлення польської влади до низових та реєстрових козаків	«Урус шайтана» декілька разів обирали гетьманом реєстрових козаків
К. Косинський і С. Наливайко підняли повстання проти	Які у козаків були гармати	П. Конашевич- Сагайдачний ледь не захопив Москву,

В.К. Острозького і польської шляхти		до Речі Посполитої було приєднано Чернігово-Сіверщину
		П. Конашевич-Сагайдачний сприяв висвяченню Й.Борецького митрополитом православної церкви
		Девіз фрегату «Гетьман Сагайдачний»: «Готові негайно»

2. Алфавіт. Учні отримують завдання написати якнайбільше фактів про тему навчання, при цьому кожне слово - факт має починатися з літер алфавіту.

Історія України 11 клас. Тема: «Внесок українського народу в перемогу над нацизмом»

Анексія, Бабин Яр, Вітер Олена, Голокост, Депортація, Евакуація, Є, Ж, З, Ігор Сікорський, Й, Кожедуб іван, Л, Мобілізація, Новий порядок, Остарбайтери, Партизани, Роман Шухевич і т.д.

2) ОСМИСЛЕННЯ:

2. Fishbone (Рибна кістка). Свою назву цей інструмент дістав через те, що його візуальне вираження нагадує рибну кістку. Він дозволяє учням «розбити» загальну проблемну тему на низку причин та аргументів. Застосування цього прийому допоможе учням зрозуміти важливість аргументації, а також те, що кожна проблема – багатогранна, може мати кілька причин, що впливають одна на одну. «Рибна кістка» є дуже дієвим інструментом у застосуванні до соціальних тем, на зразок «шкідливі звички», «підліткова злочинність», «погана екологія в місті» тощо (див. ДодатокБ).

Порядок роботи:

Після спільного обговорення проблемної теми під модерациєю вчителя учні записують її чітке формулювання в полі «Проблема».

Після аналізу інформації за темою (з текстових матеріалів, фільмів тощо) учні виділяють причини та факти, що їх підтверджують. Часто причин знаходиться більше, ніж прикладів. У такому випадку варто пояснити дітям, що це – нормально, адже бувають ситуації, коли причини ще не

мають логічного пояснення і залишаються у якості припущень.

Шляхом аналізу «причин-фактів» діти формулюють висновок, який записується в останній частині малюнку.

Історія України, 10 клас «Державне будівництво: здобутки і прорахунки»

Проблема: Чому УЦР втратила підтримку населення?

Причини:

Не наділила селян землею Не встановила мир Не налагодила роботу державного апарату Нерішучі дії

Факти:

I III Універсали проголосили УНР не визнавали Відсутність досвіду Відкладання автономії

про перехід землі до рук тих, на міжнародній самоврядування, проголошення

хто її обробляє, але взимку арені до проголошення амбіції лідерів незалежності

1918 УЦР встановлює мах в шення незалежності (В. Винниченка) пізно, 9 січня 1918р.

40 дес., що унеможлиблює реформу

3) РЕФЛЕКСІЯ:

1. Кластер. Якщо явище, що вивчається, має багато різних за значенням характеристик та ознак, можна дати учням завдання створити схему-кластер. Правила створення: в центрі записується слово, навколо якого фіксуються слова/словосполучення, пов'язані з темою. Учні озвучують все, що знають, використовуючи метод мозкового штурму. Це можуть бути не лише чіткі факти, але й асоціації чи творчі сприйняття. Далі вся ця інформація спільно з учнями групується, класифікується, категоризується та оформлюється графічно в певну схему (див. Додаток В).

2. Сінквейн. Сінквейн – короткий неримований вірш з 5 рядків, винайдений американською поетесою Аделаїдою Крепс під впливом японської поезії. Техніка цього вірша ідеально підходить для розвитку образного мислення, концентрації знань, переосмислення отриманої інформації, вираження своєї позиції щодо теми, а також для вивчення нових понять з іноземної мови. Як скласти сінквейн:

1 рядок – 1 слово – головна тема/об'єкт обговорень (іменник чи займенник). 2 рядок – 2 слова, що описують властивості/ознаки/характеристики об'єкта (прикметники, дієприкметники). 3 рядок – 3 слова, що описують дії, характерні для об'єкта (дієслова, дієприкметники). 4 рядок – фраза з 4 слів, де автор висловлює особисте ставлення до

теми. 5 рядок – слово-резюме, ключова характеристика або нова інтерпретація об'єкта. [7].

Сенкан: Критичне мислення

Активне, багаторакурсне

Аргументувати, оцінювати, розв'язувати

Рух ідей породжує нове

Ресурс

Інструментів для розвитку критичного мислення на сьогодні відомо набагато більше. Їх можна легко знайти в мережі інтернет, або ж придумати самостійно. Важливо при цьому пам'ятати, що розвивати критичне мислення – це значить вчити дітей не тому, що вони повинні думати, а як вони мають думати – розвивати навички аналізу, синтезу, пошуку та переосмисленню інформації, навчити ставити перед собою додаткові питання, знаходити нестандартні рішення, аналізувати свої вчинки та дії. І чим більше поле для самостійних думок та дій (з правом на деякі помилки в процесі засвоювання нових знань) отримують ваші учні – тим ефективнішим буде навчання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ:

1. Державний стандарт початкової загальної середньої освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. за № 87).

Закон України «Про освіту»

2. Баханов К.О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі: Дидактичний словник-довідник /К.О.Баханов. – Запоріжжя: Просвіта, 2002. – 108 с.

3. Як розвивати критичне мислення в учнів [Електронний ресурс] / О. Пометун // Нова українська школа – 2017. – Режим доступу до статті : <http://nus.org.ua/articles/krytychne-myslennya-2/> (дата звернення 12.09.2017 р.)

4. Технології розвитку критичного мислення [Електронний ресурс] / Л. В. Овод // Проект «Всеосвіта» – 2019. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/prezentacia-tehnologii-rozvitku-kriticnogo-mislenna-101158.html> (дата звернення 13.01.2019 р.)

5. Урок, що розвиває критичне мислення [Електронний ресурс] / О. Пометун // Нова українська школа – 2020. – Режим доступу до статті : <https://nus.org.ua/articles/urok-shho-rozvyvaye-krytychne-myslennya-struktura-i-metody-chastyna-i/>.

6. Меркулова Г. Н. Использование технологии развития критического мышления для формирования мыслительной деятельности младших школьников [Електронний ресурс] / Г. Н. Меркулова // Електронний журн. «Екстернат» 2013. – Режим доступу до журн. :

<http://ext.spb.ru/2011-03-29-09-03-14/137-preschool-literature/3669-2013-10-20-03-35-23.html> (дата звернення 20.10.2013 р.)

7. Дзямулич Н. І. Сенкан у системі інноваційного навчання // Педагогічний пошук. — 2010. — № 4. — С. 64–66.

Додаток А

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ	ЗВИЧАЙНЕ МИСЛЕННЯ
Чіткість	Нечіткість
Точність	Неточність
Конкретність	Невизначеність
Ретельність	Похибки
Значимість	Незначимість
Узгодженість (послідовність)	Неузгодженість (непослідовність)
Глибина (фундаментальність)	Поверховість
Повнота	Неповнота
Значущість	Банальність
Чесність (неупередженість)	Пристрастність (упередженість)
Адекватність (щодо цілі)	Неадекватність (щодо цілі)
Оцінююче судження	Здогадки
Зважене судження	Імпульсивне віддавання переваги
Класифікація	Просте групування

Припущення	Вірування
Логічне формулювання висновків	Формування висновків
Розуміння принципів	Об'єднання понять за асоціацією

ДодатокБ

